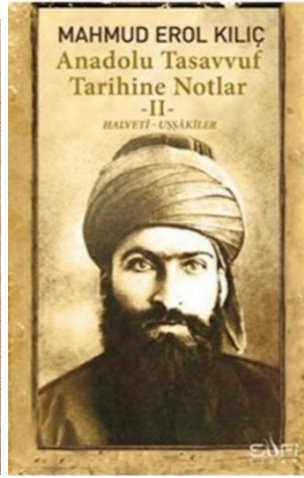
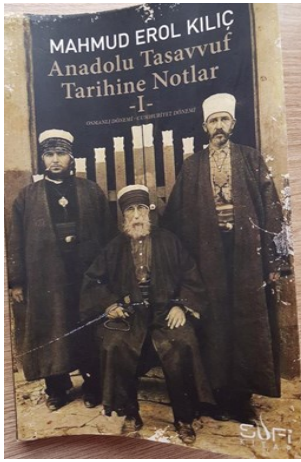

**Anadolu Tasavvuf Tarihine Notlar -I- Osmanlı
Dönemi-Cumhuriyet Dönemi,
Anadolu Tasavvuf Tarihine Notlar -II- Halvetî-
Uşşakîler, Mahmud Erol KILIÇ**
Sûfi Kitap, İstanbul 2016, (I. c. 256 s., II. c. 192 s.).

Aysun Özveren*

Muhabbet cem'idir erenler demi, Erenler cem'inde sürerler demi

*Kırkların cem'inde buldum Âdem'i, Hâk-i pâye yüzüm sürdüm de geldim (Şair
Bosnevî)*

* Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, aozveren2001@yahoo.com,
ORCID: 0000-0001-6106-8787

Tanıtıma yer verdiğimiz Mahmut Erol Kılıç'a ait, "Anadolu Tasavvuf Tarihine Notlar" başlıklı eser, üç cilt halinde planlanmış, iki cildi basılmıştır. Birinci cildi, yazarın sempozyum ve makalelerinden müteşekkildir. Horasan bölgesinden gelen "alp-eren"lerin Anadolu'nun İslamlaşma sürecindeki konumu ile Osmanlı'nın son dönemine kadar devlet idarecilerince sufilerin algılanış biçimi eserin ana temasını oluşturmaktadır. İkinci cilt ise Halvetiyye ve kolları üzerinedir. Bu sebeple birinci cildin kapağında kıyafetleri, boyunlarındaki on iki dilimli teslim taşı, sarık bağlama usulleriyle Bektaşîlere, ikinci cildin kapağında ise Abdurrahman Sâmî'ye ait olduğu nakledilen fotoğrafa yer verilmiştir.

İlk cildin birinci bölümü on bir başlıktan, ikinci bölüm söyleşi, takriz, taziye sonrası beş alt başlıktan oluşmakta, fotoğraf ve belgelerle sonlanmaktadır. İlk başlıkta, "Anadolu ve Balkanlar'da Tasavvuf" ismiyle, Osmanlı'nın kurucu unsurları arasında zikredilen sufi neşveye dikkat çekilmekte, Yunus Emre'nin şiirlerinin, Ahî Evran ve Ahîliğin, Bâciyân-ı Rûm (kadın Ahî teşkilatı), Abdalân-ı Rûm, Ahiyân-ı Rûm, Gâziyân-ı Rûm dervişlerinin etkilerine yer verilmektedir. Kemal sıfatını taşıyan insan profiline tarihin her devrinde ihtiyaç duyulduğu ifade edilen bu bölümde tasavvuf pratiklerinden şiir, sema ve musikinin insan tabiatına etkisine de vurgu yapılmaktadır. Balkanlar'ın İslamlaşmasında dervişlerin rolü, tekkelerin Osmanlı'nın ileri karakol vazifesini de üstlenmeleri ile devlet nezdindeki nüfuzları ele alınmaktadır (ss. 9-46).

Eserin ikinci başlığı, "Şah Ni'metullah Velî ve Ni'metullahiyye Tarikati" dir. Yazar, manevi otoritenin genelde imam üzerinde yoğunlaştığı, tarikatların çok gelişmediği Şia içerisinde nadir yer bulabilen Nimetullahiyye'nin günümüzde İran ve Avrupa'daki konumuna değinmektedir (ss. 47-54). Kitabın üçüncü başlığı "Mısır Sahası İslam Tasavvufu Araştırmalarına Kaynak Olarak Osmanlı Metinleri" dir. Bu bölümde Mısır'la ilgili Osmanlı mutasavvıflarının metinlerine müracaat ederken konuya ilgi duyan araştırmacılara da kolaylık sağlamaktadır (s. 55-61).

Dördüncü başlık, "İstanbul'daki Bosnalı Sûfiler Üzerine"dir. Kılıç'ın, Balkanlar'ın Anadolu'ya tesiri babında Saraybosna'daki sunumunu içermektedir. Yazar bu bölümde tasavvuf musikisinin Musevî müziğine etkilerinden de bahsetmektedir. Bu çerçevede din, dil, ırk ayrımının gözetilmediği çok kültürlü yaşam modeline, farklı dinlere mensup kişilerin birbirleriyle ilişkilerine değinmektedir. (ss. 61-82)

Beşinci başlık “Erzurumlu İbrahim Hakkı Sempozyumu Açılış Konuşması”dır. Kılıç, Mevlâna ve Niyazi Mısrî araştırma enstitüleri gibi bir merkezin Erzurumlu İbrahim Hakkı ve eserleri için bulunmamasını eleştirir. Kuram, temsilci ve kurumlarıyla tasavvufun, kültürel hazinemizdeki yerinin tespiti açısından araştırma merkezlerinin önemine dikkat çeker. (ss.83-90)

Altıncı başlık, “Yedi Tepeli Şehrin Tekkeleri ve Muhyiddin Efendi’nin *Tomârı Tekâyâ’sı*”dır. Eserde, “Âsitâne” de sayıları iki yüz elli ikiye varan “İstanbul Dergâhların” kategorize etmektedir. 1901 yılına kadar hizmet etmiş postnişinlerin listesi, tekkelerin kontrolünün tek elde toplandığı Meclis-i Meşâyih bu başlık altında ele alınan diğer meselelerdir (ss. 91-116).

Yedinci başlık, “Devrân Zikri, Sultân-ı Zâkirân Yaşar Baba ve Bir Zâkirbaşılık İcazeti”dir. Kılıç, zâhir ve bâtın formların koordineli şekilde ses ve hareket unsurlarının bileşiminden oluşan Devrân zikrinde zâkir başının tekke kültüründeki önemine değinmektedir. Cumhuriyet’in ardından hayata geçen Batı tarzı modernleşme hareketleriyle beraber yeni yönetimin tasavvufa bakışı ve sûfilerin hükümet tarafından alınan radikal kararlara tepkileri anlatılmaktadır. Kılıç, “Tasavvufun gerçek ve yaşayan mekânı olan kalpleri kapatmak tekkeleri kapatmaktan çok daha müşkil bir iş olarak karşımıza çıkmaktadır.” ifadeleri ile İslam’ın entelektüel mirasını yok etmeye yönelik çabaların belli formlarda ve seviyede başarılı olamadığını vurgulamaktadır. (ss. 117-143)

Sekizinci başlıkta, “Çağdaş Türkiye’de Siyasi Mekanizma ve Tasavvufa Bakış” yer almaktadır (ss. 143-156). Dokuzuncu başlık, “Dergâhların Kapatılmasının Ardından Nâzım Hikmet’in Bir Şiirine Uygulanan Sansür Üzerine”dir. Kültürümüzde irfanî geleneğin atölyeleri konumundaki dergâhlardan münbit ilahî aşkın, toplumda farklı tezahürlerinden birinin şiir olduğunu ifade etmektedir. Cumhuriyet döneminde dergâh kültüründen vazgeçilmesinden sonra Nazım Hikmet’in “Dergâhın Kuyusu” isimli şiirinin nasıl sansürlendiğine, sonraları latinize edilerek defalarca yayımlandığına dikkat çekmektedir. Kılıç, bu makalesinin de Nazım’ın şiiriyle benzer akibete uğradığını, ülkenin yeniden değişim ve dönüşüm sürecinde çağdaş Türk dindarlığı ile gelenek üzerindeki yansımalarını anlatmaktadır (ss. 157-168).

Onuncu başlık, “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Bir tarikat Şeyhini Müdafaa Etmek” tir (169-184). Yazar, “Bizans Versus Nâfi Baba Olmamalıydı” başlıklı sonraki yazısında ise Nâfi Baba Bektaşî dergâhının Bizans araştırma merkezine dönüştürülmesine değinir. Mekânsal evrilmelerde yaşanan anlam kaymasını, edebiyat, felsefe, dinler tarihinde kelimelerin asli manalarından ayrılıp dönüşüme uğramasına (Semantik Kayma) benzetmiştir. Yazarın bu dergâhın tasavvuf araştırma enstitüsü olarak faaliyet gösterebileceği teklifi, toplum nezdinde hassas bir yaraya merhem olması açısından ehemmiyet arz etmektedir (ss. 185-192).

Kitabın son kısmı beş alt bölümden ibaret söyleşi, takriz ve taziyelerden müteşekkildir. Bu bölümün ilk başlığı, “Tekkeleri Kapatmakla Kendi Ayağımıza Sıkmış Olduk”; ikinci başlık “Tasavvuf Nasıl Bir Yoldur?”; üçüncü başlık, “Tasavvuf Tarihçiliğinin Duayeni Alman Profesör Annemarie Schimmel Vefat Etti (1992-2003)”; dördüncü başlık, “Evvele Yolculuk Kitabının Farsça Tercümesine Önsöz”; beşinci başlık, “*Morevizâdeler* Kitabına Takriz” dir. Birinci cilt konularla alakalı fotoğraf ve belgelerle nihayet bulmaktadır.

Eserin ikinci cildi, Halvetiyye tarikatı ve şubeleri üzerinedir. Tarikatın tarihsel gelişimi, vakaları ve içerikleriyle ele alınmış makaleler ve takrizleri içermektedir. Kitap on altı başlık halinde düzenlenmiş, nihayetinde fotoğraf ve belgelere yer verilmiştir.

İlk başlık, “Adını Uşşak Şehrinden Alan Bir Osmanlı Tasavvuf Okulu”dur. Osmanlı’daki Uşşakî tekkelerinde öğretilen ilmi ve dini tarihin siyasi, ekonomik, kültürel sahalara etkisi irdelenmiştir. Bu bölümde ilgili dönem tarih kitapları, tasavvufi eserler, tabâkat ve terâcim kitapları, şuâra tezkireleri, arşiv vesikaları gibi tasavvuf tarihi kaynakları araştırılmıştır (ss. 9-33).

Yazar, eserin ikinci başlığında “Uşşâkiyye” yi tanıtırken tasavvufun, “satırlarla değil sadırlarla ilgilenen” hüviyetine vurgu yaparak ezoterik bilgiye ulaşmanın zorluğundan bahsetmektedir. Şiir gibi tasavvufta ait sembollerin bürokrat, aydın, asker ve halk kesiminde kültürel yapı içerisindeki belirleyici rolünün izah edildiği bu bölümde tasavvufun kapsayıcılık veçhesine temas edilmektedir (sf.34-37). Eserin diğer başlıkları da sırasıyla Uşşakî şeyhlerini tanıtmaktadır. Bu çerçevede üçüncü başlık, “Manisalı Şeyh Memîcân-ı Saruhânî (ö. 1008/1600) ve Eserlerinde Mevlânâ’dan Tesirler”; dördüncü başlık, “Kutup Ömer Dede (Karîbî)”; beşinci başlık, “Üç Gümülcineli Mutasavvıf”; altıncı başlık,

“Yanlış Tespit Edilen İki Dîvân Üzerine Tespitler” adı altında Uşşâkî şairi “Hüsâmî” ve Bayrâmî-Melâmî şairi Mehmet Şâfi’î den bahsetmektedir. Yedinci ve sekizinci başlık, “Cemâleddin Uşşâkî ve “Şiirlerinden örnekler”; dokuzuncu başlık, “Abdullah Salâhî Efendi”dir. Onuncu başlık, “Osmanlı’nın İbn-i Arabîsi” ismiyle kaleme alınırken şeyh Abdullah Salahaddin Uşşâkî’nin (1705-1782) hayatı, eserleri ve düşünceleri anlatılmaktadır (ss. 38-117).

Uşşâkîliğin kolları, pirleri, zikir usulleri tarikata ait detaylı tarihsel bir bakış açısının sunulduğu on birinci başlık, “Bursa’da Uşşâkîler” dir. Özellikle Uşak’taki Kabaklar köyünün “Uşşâkiyye” silsilesindeki önemi vurgulanmaktadır. Halvetî-Uşşâkî şeyhlerin hayatı, eserleri, eşleri ve çocukları hakkında bilgiler verilen eserde Helvacı Bacı gibi mürşid eşlerinin de müridan ile irtibatla üstlendikleri vazifeler yer almaktadır (ss. 118-166).

On ikinci başlıkta, “Uşşâkîler ve Hz. Mevlâna” ile Uşşâkî şeyhlerinin eserlerinde Mevlâna etkisinden bahsedilmektedir. “O, nihayetsiz bir aklın sahibi” ifadeleri gibi Mesnevî’den seçilmiş bazı beyitlerin şerhleri yer almaktadır. Yazarın Uşak dışında Bursa’da da faaliyet göstermiş tekkeleri açıklaması günümüz tarih ve kültür okuyucusuna kılavuz niteliği taşımaktadır. Tarikatın temsilcilerinden bahsedilirken onların nefsi tezkiye metotları hakkındaki ifadeleri okuyucunun muhayyilesinde o dönem tarihini canlandırmaktadır (ss. 167-174). On üçüncü başlıkta, “Abdurrahman Sami Efendinin Farsça Bir Şiiri”; on dördüncü başlıkta, “Seyyid Nesimî’nin (?) Bir Beytinin Şerhi”; on beş ve on altıncı başlıklarda, “Takriz I ve Takriz II” yer almaktadır (ss. 175-192). Eser, fotoğraf ve belgelerle sona ermektedir.

Eser, tarikatların XIX. asırda değişen konum ve rolleri ile idarecilerin tasavvuf ve temsilcilerine karşı tavırlarını göstermesi açısından dikkat çekicidir. Dönemin padişahları ile irşad ehlinin irtibatları sonucu özellikle şehzadelerin yetişmesinde Anadolu irfanının tesiri anlaşılmaktadır. Derleme mahiyetindeki kitapta rüya yorumlama motifleri üzerine değerlendirmelerde de bulunan yazar, kaynaklar arasında karşılaştırmalar yapar. Eser başlığı, “Anadolu” sınırlaması içerse de konular sadece Anadolu’yu değil, Osmanlı’nın uzanabildiği coğrafyayı da kapsamaktadır. Bu çerçevede kuram ve kurumlarıyla tasavvufun Balkanlar’daki izlerine de değinilmiştir.

Birinci cildi oluşturan sempozyumlar, makale ve söyleşiler yayınlandıkları tarihe göre sıralanmıştır. Bu durum, başlıkta ve içerikte

bazı sorunlara yol açmış görünmektedir. Farklı konuların geniş bir zaman perspektifinde sunulması başlık ile içerik uyum problemini beraberinde getirmiştir. Başlıkların, konularına göre kategorize edilmemesi ve içeriklerin tarihsel sürecinin göz önünde bulundurulmaması karşılaşılan bir diğer problemidir. Konuların bu haliyle birbirinden bağımsız ve farklı oluşu, okuyucunun bütüncül bir bakış açısına ulaşmasını zorlaştırmaktadır. Editörün başlıkları sunum tercihi, farklı platformlardaki çalışmaların, söyleşilerin metodik bir şekilde tasnif edilmeden bir araya getirildiği görüntüsü vermektedir. Söyleşilerin metne dönüştürülmesinden kaynaklanan redaksiyon sorunları sonraki baskılarda gözden geçirilmesi gereken hususlara dâhil edilebilir. Eserin hazırlanma amacı, önemi, kapsamı, sınırlılıkları, yöntemi ve kaynaklarına dair bir girizgâh ile sonuna indeks ilavesi okuyucunun beklentilerine eklenebilir. İkinci cilt tek bir konu üzerinde kaleme aldığından ilk ciltteki sorunlarla karşılaşmamaktadır. Dipnotların sayfa altı gösterilmesi araştırmacılara kolaylık sunmaktadır. Akıcı metniyle eser, sadece akademisyenlere değil konuya ilgi duyan genel okuyucu kitlesine de hitab etmektedir.